

Z histórie remesla

Zo zdigitalizovaných zbierok
Malokarpatského osvetového strediska v Modre

Remeslá sa postupne naprieč časom vyvíjali, rozdeľovali, zdokonaľovali a vytvárali nové, z ktorých sa mnohé zachovali až dodnes. Inak tomu nebolo ani v malebných mestečkách a obciach pod úpäťm Malých Karpát. Tieto malokarpatské mestá a obce sú často spájané najmä s tradíciou vinohradníctva, výroby jedinečnej keramiky a remesiel reflektujúcich spôsob života obyvateľov. Tunajší rozvoj remeselníckej oblasti bol ovplyvnený niekoľkými historickými udalosťami, a to napríklad veľkou nemeckou kolonizáciou, prisťahovaním chorvátskych utečencov a kolonistov, príchodom a usadením sa habánov a huncokárov po oboch stranách Malých Karpát a výrazné stopy zanechali aj české a maďarské vplyvy na naše územie. Takáto zmes historických udalostí zapríčinila rozmach nielen priamo súvisiacich remeselných odvetví s vinohradníctvom, ale i ďalších spotrebných remesiel, ktoré súviseli so spôsobom života, kultúrou, rozvojom, náboženstvom obyvateľstva a vplyvom rôznych etník. Medzi známe remeslá malokarpatskej oblasti patrili čižmárstvo, debnárstvo, džbánkarstvo, garbiarstvo, gombikárstvo, hrnčiarstvo, hodinárstvo, kamenárstvo, kachliarstvo, klampiarstvo, klobučníctvo, kolárstvo, kováčstvo, kožušníctvo, krajčírstvo, mlynárstvo, murárstvo, obuvníctvo, pekárstvo, puškárstvo, stolárstvo, súkenníctvo, tesárstvo, tkáčstvo, výšivkárstvo, zámočníctvo a mnohé z nich sa združovali do cechov.

Digitalizácia remeselných zbierok v malokarpatskej oblasti

Hrnčiarstvo, džbánkarstvo a keramikárstvo v Modre

Dôležitým predpokladom pre vznik, rozširovanie a celkovú existenciu hrnčiarstva ako takého bola kvalitná hlina, ktorou Modra (nemecky Modor, „močiar“) disponovala. Práve močariská mali zásluhu na zmene naplaveniny z vrchov na hlinu, ktorá bola ideálna na výrobu keramických predmetov. Prvé písomné pramene z roku 1636 poukazujú na existenciu hrnčiarskeho cechu v Modre, ale výroba keramiky tu bola oveľa skôr. Neskôr v 17. a 18. storočí sa na tomto území začali usadzovať putujúci tovariši z Čiech, Sliezska, Moravy, Rakúska a Bavorska. Modra sa tak stala na sklonku 18. storočia na západnom Slovensku významným remeselníckym strediskom, rovnako aj Bratislava, Trnava a Pezinok. V týchto častiach sa vyrábala prevažne hrnčiarsky riad, ktorý odrážal život a praktické potreby vidieckych domácností, prv bol maľovaný domácky vyrobenou kukačkou (grgula, gurgula) veľmi jednoduchými ornamentmi (lístky, oblúčky, kvety, vtáčiky, nápisy a iné) vo farbách zelenej, čiernej a bielej. Taktiež sa ňou vytvárali ozdobné trasakované, flámované a mramorované vzory. Podstatnému rozvoju džbánkarstva na tomto území napomohli habáni - novokrstenci, ktorí poznali omnoho komplikovanejšie postupy výroby majoliky – fajansy, ktoré začali uplatňovať najskôr na Záhorí a Dolnom Rakúsku, kde sa usídlili. Neskôr sa ich žiarivá maľovaná keramika dostala aj na územie Modry, vďaka habánovi Jozefovi Kittovi a postupne aj iným. Habánske ornamente boli poznačené talianskou renesančnou výzdobou a tvorili ju prevažne rôzne kvetinové, architektonické, rozvinilové

a geometrické ornamente, maľované vysoko žiarivými odtieňmi farebných hliniek modrej, žltej, fialovej a zelenej na bielu polevu. Ich riad bol nielen pekne zdobený, ale mal aj rôzne špecifické tvary a doplnky, ktoré neboli dovtedy u nás známe.

Keramike zvýšilo kredit zriadenie Keramicko-priemyselného učilišťa v Modre v roku 1883, na čele so správcom učilišťa Jozefom Mičkom a učiteľom kreslenia Róbertom Emreszom. V roku 1888 keramicko-priemyselné

učilište prestalo pôsobiť ako škola a stalo sa privátnym podnikom, ktorý si Mička prenajal. Pod jeho vedením sa dielni darilo a vyrábala flámovaný, mramorovaný a trasakovaný riad, rôzne pekáče, formy, misky a hrnce, a z jednoduchého modrého mykáčikového dekoru sa prešlo aj na pestrofarebný. Dekory tvorili najmä rastlinné a kvetované, opakujúce sa vzory s drobnými prvkami, taktiež zoomorfné motívy jeleňa, vtáčika, zajaca a iných poľnohospodárskych zvierat, figúrky remeselníkov a svätých. Svoje uplatnenie našli aj texty, veršičky a mená

objednávateľov. V tomto období nastal pomyselný zrod tunajšej ľudovej figurálnej plastiky. Keramické výrobky boli známe a obľúbené u nás, ale aj v Budapešti, Viedni, Prahe a Nemecku. Úpadok dielne nastal v roku 1908 po smrti vedúceho Mičku a prevádzka bola na jar napriek snahe jeho manželky roku 1911 zastavená. O obnovenie dielne sa postaral Samuel Zoch, s nápadom založiť účastinnú spoločnosť, ktorá by prevzala vedenie modranskej keramickej dielne. V roku 1911 sa tak aj stalo, s účastinármi

zvoleným predsedom Vladimírom Jurkovičom. Výrobky boli výrazne poznačené secesiou a dobre predávané, až do vypuknutia prvej svetovej vojny. Výroba ostala na čas pozastavená. K miernemu obnoveniu došlo od roku 1916, kedy sa začala sústreďovať výhradne na tradičnú ľudovú keramiky. V 20. storočí sa začali zlaté časy modranskej keramiky. Obchod prosperoval až natoľko, že sa predali aj výrobky, ktoré slúžili ako vzorkovnice a bolo nutné vytvoriť nové. Táto tvorba bola zverená najlepším maliarom Jánovi Ludvíkovi a Heřmanovi Lansfeldovi, ktorí vytvorili katalóg, kde mali výrobky svoje evidenčné čísla a ceny, ako napríklad sedliacke džbány, čepáky, sovy, čutory a iné. V tomto období dochádza taktiež k intenzívnej zberateľskej práci Lansfelda, aby sa mohli prinavracieť k starým vzorom. Jeho cenná zberateľská a maliarska práca priniesla mnoho vzorov, vykopávok, predlôh, kresieb a fotografií. Do modranského dekóru absorboval to najkrajšie, čo poznal zo západoslovenských stredísk, žlté margaréty, holičske ruže, architektúru, jelene, cechové i náboženské motívy. V medzivojnovom období prekvitala obľúbenosť modranských keramických výrobkov. Za prvej republiky získala prestížne ocenenia na súťažiach v Paríži, Filadelfii či Barcelone. Hospodárska kríza mala dopad aj na ňu, znižoval sa počet zamestnancov a mzdy, neboli žiadne objednávky a sklady prekypovali výrobkami. Počas druhej svetovej vojny došlo k politickým a národnostným nepokojom medzi pracovníkmi, čo podnietilo odchod viacerých českých a moravských keramikov aj Lansfelda. V ére socializmu pocítil podnik zmeny a vzniklo výrobné družstvo, ktoré sa v roku 1952 ustálilo pod názvom Slovenská ľudová majolika a neskôr putovalo do nových priestorov. Po viacerých dohadoch sa podnik prinavrátil k tradičnej správe a tradičnej výrobe. Príchod vynikajúcej povojnovej generácie keramikov a maliarov, ako Ignác Bizmayer, Imrich Kóňa, Michal Horník, Viliam Peško, Rudolf Barčík, Michal Petráš, Vincent Labaj a Richard Hóz, priniesol to, čo bolo dopytom žiadané, aj keď nedosiahol už takú úroveň ako v medzivojnovom období. V 90. rokoch

nastalo nové obdobie Slovenskej ľudovej majoliky, kedy výrobná pod dohľadom odborníkov z praxe, národným umelcom Ignáčom Bizmayerom a akademickým sochárom Mariánom Polonským, hľadala opäť inšpiráciu v tradičných dekoroch a jemnej ornamentike. Po krízových obdobiach sa majolika stavia na nohy a snaží sa „rozdúchať popol v peciach“. Od 6. novembra 2017 je modranská majolika súčasťou Reprezentatívneho zoznamu nehmotného

kultúrneho dedičstva Slovenska. Modranská keramika vždy bude veľkou inšpiráciou a studňou majstrovstva hrnčiarov a džbánkarov. Mnohí z tých, ktorých vychovala sa rozhodli pokračovať vlastnou cestou a majú svoje keramické dielne, kde tvoria rôznorodé keramické výrobky podľa tradičných predlôh s prímесou vlastnej tvorby alebo svoje unikáty (zo zdigitalizovaných zbierok napr. Oskar a Mária Hanuskovci, Majolika R – Hermysová). Niektorí zostali a tvoria pri aktuálnom zriadení Slovenskej ľudovej majoliky pod vedením Miriam Fuňovej.

Ľudové kroje, výšivkárstvo a čipkárstvo z Viničného

Ľudový kroj je pomenovanie oblečenia obyčajného ľudu žijúceho na dedine (v minulosti poddaného) s charakteristickými tradičnými výrazovými prvkami. Kroj sa delil podľa spôsobu určenia na pracovný, teda určený na bežné nosenie a slávnostný. Zvláštnu kategóriu tvorili kroje obradové - napríklad svadobné. Na to, ako kroj vyzeral malo vplyv veľa rôznych aspektov, od veku, pohlavia, stavu (deti, slobodní, ženatí, vydaté, vdovci a vdovy) cez náboženstvo, zamestnanie alebo kraj. Každý

kroj mal určité znaky, ktoré sa potom preniesli aj do výzoru kroja. Pre obec Viničné to bola typická výšivka s kvetmi nevädzí, ruží, tulipánov, štvorlístkov a vtáčikov. Táto výšivka sa používala najmä na ženské slávnostné čepce, ženské slávnostné rukávce a mužské slávnostné košele. Viničniansky ženský slávnostný kroj sa skladal z rukávco, prucleku, spodnice, vrchnej sukne, zástery a čepca. Ako prvé sa obliekali rukávce, väčšinou boli vyrábané z domáceho plátna alebo z bavlnenej látky v bielej farbe. Rukávky na pleciach boli štedro vyšívane farebnou výšivkou, prevládali prevažne kvetové vzory dopĺňané rôznymi geometrickými vzormi. Vyšívalo sa „krivou ihlou“ (kostka, nemecká ihla). Konce rukávco (niekedy tačlové) bývali ukončené paličkovanou čipkou. Čipky v tejto lokalite dostali názov „slovenskogrobské“ a datujú sa od konca 19. storočia. Z bavlnených, z hodvábných, zo žihľavových

i z kovových nití pletli pásikové (typické bielo-žlté s motívmi husacej šľapy, srdca, prstačky, panenkové a i.) a mnohopárové čipky (základ v kosej mriežke s pavúčkami, osmičkami, ploštičkami, vlnovkami, zúbkam a i.). Rovnako sa paličkovaná čipka používala aj na „krézli“ (golier okolo stojačika na rukávcoch). Na rukávce sa obliekal „pruclek“ (krátka vesta), v rôznych farebnostiach, vždy bohato

zdobený. Vyrábala sa najmä z brokátu a kašmíru. Ku krku sa viazala veľká mašľa, biely podklad s kvetovaným farebným motívom. Keď boli oblečené rukávce a pruclek, obliekala sa spodnica – spodná sukňa, ktorá bývala zvyčajne naškrobená. Spodnica (rubáš) bola vo väčšine jednoduchá, iba s miernym zdobením, spravidla v bielej farbe. Na spodnicu sa obliekala vrchná sukňa, táto už bývala ušitá z bielej látky s farebnými ozdobami. Na vrchnú sukňu sa viazala čierna zástera, po bokoch a naspodku zdobená čiernou čipkou. Zástera bola obyčajne vyrobená z glotu alebo listeru. Okolo pása sa viazala široká saténová čierna stuha, vzadu na mašľu, s visiacimi koncami stuhy. Ako posledný sa zakladal čepiec, bohato ozdobený najmä zlatou alebo farebnou výšivkou so špecifickými ornamentmi pre Viničné. Slobodné dievčatá čepiec nenosili.

Mužský slávnostný kroj nosiaci sa vo Viničnom, sa skladal z košeľa, nohavíc, prucleku a klobúka. Košeľa bývala vyrábaná z plátna alebo bavlnenej bielej látky. Pri krku a na hrudníku bola hojne zdobená výšivkou, výnimkou

neboli ani iniciály nositeľa. Pri výšivke sa opakovali motívy zo ženského slávnostného kroja, ale v menšej miere. Golierik sa taktiež vyšíval farebnými motívmi. Z goliera vychádzala mašľa, ktorá sa viazala pri krku. Pri mužoch bola jednoduchá, biela bez ozdôb. Na konci rukávov sa používala čipka, samozrejme oveľa menej bohatá ako pri ženách. Nohavice sa nosili tmavé, zvyčajne čierne, vyrábané z hrubej bavlny bez zdobení. Pruclek býval taktiež z farebného brokátu alebo kašmíru. Disponoval vreckom na každej strane, výrazné bývalo taktiež obšitie gombíkových dierok. Na hlave muži nosili klobúk,

ozdobený tenkou stuhou s kvetovaným motívom. Bežný pracovný odev býval oveľa jednoduchší, aj čo sa týka materiálov či zdobení. Pri detských slávnostných, či pracovných ľudových odevoch boli motívy výšivky síce rozmanité na farby, ale motívy boli jednoduchšie. Meniace sa hospodárske, spoločenské a politické udalosti 20. storočia, no najmä obidve svetové vojny a ich dôsledky, urýchlili postupný prechod od tradičného kroja k mestskému odevu. V dnešnom období, môžeme pôvodné ľudové odevy sledovať už len v niektorých dedinkách Slovenska, hlavne na staršej generácii obyvateľstva. Aj keď určitá časť tradičných krojových prvkov je veľkou inšpiráciou dnešných návrhárov a tak môžeme sledovať ich novodobé prevedenie v aktuálnej móde doma aj v zahraničí.

Vinohradníctvo v malokarpatskej oblasti a remeslá

Malokarpatská oblasť je od pradávna spájaná s vinohradníctvom a dobrým vínom. Najstaršie písomné zmienky o vinohradníctve v tejto oblasti pochádzajú z 13. storočia, ale vinič sa tu pestoval oveľa skôr. S vinohradníctvom sa rozvíjali aj rôzne remeselné činnosti, ktoré boli potrebné na pestovanie, spracovanie hrozna a výrobu a uskladnenie vína (hrnčiarstvo, debnárstvo, kováčstvo, nožiarstvo, sklárstvo). V minulosti sa hroznová šťava uskladňovala v hlinených nádobách (amforách) alebo v kožených vakoch, kde sa skladovala a postupne kvasila. Postupom času si na dokvášanie a skladovanie vína získal obľubu iný materiál, a tým bolo drevo. Nešlo o hocikaké, ale konkrétne o dubové, ktoré dodávalo vínam ideálnu chuť a vôňu. Táto zmena podnietila remeslo, akým bolo debnárstvo. Debnári, ako odborníci na výrobu drevených sudov, kadí, putní, vedier a iných výrobkov, si tak našli uplatnenie vo vinohradníckych oblastiach. V stredoveku bola pivnica s veľkými nákladnými a umelecky zdobenými sudmi pýchou svetských a duchovných zemepánov, ktorí navzájom bojovali o prvenstvo v originalite sudov vo svojich pivničných hospodárstvach. Významnou udalosťou pre progres vo vinohradníctve bol príchod nemeckých kolonistov a chorvátskych prisťahovalcov, ktorí zaľudnili spustošenú oblasť po tatárskom plienení pod Malými Karpatmi. So sebou priniesli aj pokrokovejšie poznatky a metódy pestovania viniča a kvalitnejšie sorty viniča hroznorodého. Vinohradníctvo teda zohrávalo dôležitú úlohu vo vývoji malokarpatskej oblasti a jej nasledujúcom smerovaní. Bratislava, Trnava, Jur pri Bratislave, Pezinok a Modra sa postupne (14. – 16. storočie) sformovali do mestskej vinohradníckej oblasti a vína z tejto oblasti sa stali žiadaným tovarom nielen na domácom trhu (mestá, šľachta), ale zaplnili aj zahraničný trh (Čechy, Morava,

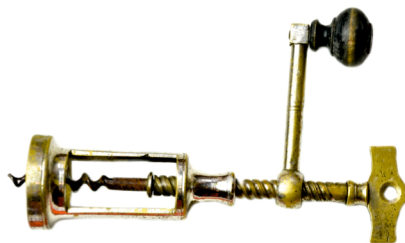
Sliezsko, Poľsko a nemecké krajiny). Najväčší rozmach malokarpatského vinohradníctva bol od polovice 16. storočia do začiatku 18. storočia. V tomto období mal pozitívny vplyv aj na vývoj miest spod Malých Karpát, ktoré sa stali slobodnými kráľovskými mestami (17. stor.), a to najmä vďaka svojej produkcii kvalitného vína, ktoré chutilo vznešeným hlavám na cisárskom dvore (najmä Račianska frankovka). Úpadok vinohradníctva nastáva v 18. storočí, kvôli historickým zmenám (vytlačenie Turkov z Uhorska, obnova ekonomiky Dolnej zeme), nepriaznivým zahraničnopolitickým udalostiam, prekážkam v exporte do Pruska, Sliezska, Poľska a nemeckých oblastí, a nasýtenosti domáceho trhu. Pod úpadok v Uhorsku sa podpísali aj zastaralé spôsoby pestovania viniča a zaostalá technológia dorábania a ošetrovania vína, oproti zahraničným vyspelým vinohradníctvam. Ďalšou ranou pre vinohradníctvo ku koncu 19. storočia bolo zasiahnutie vinohradov chorobami, najmä fyloxérou, ktoré boli dovezené do Európy z Ameriky. Mnohí vinohradníci dokonca upustili od pestovania viniča a začali sa venovať rôznym remeslám, po ktorých bol dopyt. Toto ochorenie nakoniec prinútilo malokarpatských vinohradníkov ku zásadným zmenám v pestovaní viniča a spracovávaní hrozna, čím vznikol zrod moderného vinohradníctva, ktorý

sa opiera o vedecké poznatky a technické vymoženosti. V podobných šľapajach napreduje dodnes, o čom svedčia výborné výsledky na medzinárodných výstavách a obľúbenosť malokarpatských vín na trhu doma i v zahraničí. Vinohradníci a vinári oživujú staré vinohradnícke tradície prostredníctvom vinobraní, rôznych výstav vín, dní otvorených vínnych pivníc, degustácií a zriaďovaním vínnych spolkov. A tak obnovujú zašlú slávu malokarpatskej vinohradníckej oblasti.

Po ére hlinených nádob, krčahov a drevených sudov sa na uskladnenie a transfer vína ku zákazníkovi začali používať sklenené fľaše, ktoré produkovalo sklárske remeslo. S týmto remeselným odvetvím súvisela aj výroba sklenených heverov na vyťahovanie vína zo sudov, ale aj výroba demižonov na nakvášanie a skladovanie vín. So začatím plnenia a uzatvárania vína do fliaš, vznikla potreba aj špeciálneho tesniaceho systému, akým bola korková zátka, nakoľko sa dovtedy víno skladovalo a distribuovalo výhradne v sudoch, a džbán slúžil na transport vína zo suda na stôl. Angličania sa stali

do konca 19. storočia majstrami v spracovaní vína do fliaš, tým že boli veľkými obchodníkmi a obchodovali s mnohými krajinami, ako napríklad Portugalskom, ktoré bolo hlavným stredomorským producentom korku. A tak lode z Anglicka smerujúce do sveta, naložené vlnou, sa cestou naspäť vracali so zásobami portugalských a francúzskych vín. S uzavretím fliaš sa prirodzene spojila nutnosť kork nejako odstrániť, a preto bolo nutné vymyslieť predmet,

s ktorým to bude možné. Tým teda vznikol predchodca dnešnej vývrtky. „Prastarým otcom“ tých dnešných je nástroj pochádzajúci z 18. storočia, ktorý bol vytvorený na odstránenie korkovej zátky. Legenda hovorí, že vývrtka bola priamo inšpirovaná úponkami viniča a svojou podobou pripomína visiaci strapec hrozna z vínnej révy. Oficiálny patent na tohto pomocníka si podal Samuel Henshall, anglický kňaz, v roku 1795, aj keď jeho krajanovia ho používali už niekoľko desaťročí skôr. Ide teda o prvú spoľahlivú dochovanú zmienku o vynájdení vývrtky. Prvá polovica 19. storočia znamenala rozmach vývrtky vo svete, jej éru typov a ukážku vynaliezavosti. Práve v tom čase postupne „korkové“ víno dosiahlo na všetky vrstvy obyvateľstva, a bolo potrebné navrhnuť také riešenia, aby si tieto fľaše mohol každý ľahko otvoriť. Niektoré z nich existujú dodnes.

Remeslo, most minulosti, súčasnosti a budúcnosti

Slovenské ľudové remeslá zažili svoje výslnia aj pády ale pravdou ostáva, že sú našimi národnými pokladmi, ktoré tvoria nehmotné kultúrne dedičstvo Slovenska. Sú jedinečným úkazom, ktorý odzrkadľuje vývoj naprieč časom, ľudskú tvorivosť, kultúru, identitu, zvyky a tradície. Preto niet divu, že sa prinavracia ich trend. Zastúpenie majú ich tradičné podoby, ale aj ich modernizácia a rôzne inovácie. Našou povinnosťou je hľadať čo najviac možností o zachovanie, dokumentovanie, prezentáciu, oživenie a kreatívne rozvíjanie pôvodných vzorov, tvarov, materiálov, techník, ornamentov, tradícií, zvykov a všetkého s tým spojeného, a odovzdať toto poslanie ďalším generáciám, aby nevymizli.

text: Mgr. Adriána Mendlová, foto: archív MOS